

К. І. Березовська

аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра цивільно-правових дисциплін

Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна, 65058

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ ПРО УСИНОВЛЕННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Стаття присвячена розгляду проблемних питань співвідношення міжнародно-правових актів про усиновлення та актів національного законодавства в даній сфері. На підставі аналізу їх норм висловлюються пропозиції з удосконалення вітчизняного законодавства, робляться висновки щодо впливу міжнародно-правових актів у сфері усиновлення на формування національного законодавства.

Ключові слова: усиновлення, міждержавне усиновлення, національне законодавство, міжнародно-правові акти.

Завданням розвинутої, соціальної, правової держави є не тільки особливий захист і допомога дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, шляхом надання соціальних пільг і преференцій, а й розвиток і популяризація різних форм їх сімейного влаштування. Однією з форм сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є усиновлення. Ця форма влаштування визнається переважною як на рівні міжнародно-правових актів, так і на рівні національних законодавств.

Сьогодні в Україні серед науковців тема міжнародного усиновлення не є надто популярною. Окремі проблеми правового регулювання усиновлення дітей-громадян України іноземними громадянами висвітлювалися в дисертації Л. М. Зілковської [1], проблеми цивільно-процесуального характеру в сфері міжнародного усиновлення вивчалися у дисертаційних дослідженнях О. О. Грабовською, Т. А. Стояною [2–3], висвітлювалися в окремих публікаціях в періодичних виданнях (В. Реліч, В. Дудін, О. В. Розгон) [4–6]. Однак зазначених праць недостатньо для усвідомлення значення міжнародно-правових актів про усиновлення для розвитку національного законодавства в цій сфері регулювання суспільних відносин. Процес міжнародного співробітництва в даній сфері має тривалий характер через систематичні зміни і доповнення, що вносяться в уже прийняті документи, перегляд таких документів, прийняття нових, а на цій підставі тривалий характер мають адаптаційний, імплементаційний процеси, тому навряд чи наукові дослідження міжнародно-правових основ у сфері захисту прав дітей, які залишилися без батьківського піклування, та їх вплив на національне законодавство, можна вважати завершеним.

Метою цієї статті є висвітлення окремих положень міжнародно-правових актів про усиновлення у їх взаємозв'язку з вітчизняним законодавством у

сфері міждержавного усиновлення, а також спроба оцінити необхідність наявного і передбачуваного втілення норм міжнародно-правових актів про усиновлення в національне законодавство в зазначеній сфері регулювання суспільних відносин.

У світі не існує єдиного міжнародного правового поля, необхідного для упорядкування відносин, що виникають з усиновлення, зокрема й міждержавного. Так, на сьогодні усиновлення і захист прав усиновлених регулюється низкою міжнародно-правових нормативних актів (конвенцій, резолюцій, рекомендацій, листів). Основними серед них є: Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. [7]; Конвенція ООН про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29.05.1993 р. [8]; Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) від 27.11.2008 р. [9].

Основними актами національного законодавства, що врегульовують усиновлення, зокрема й міждержавне, є Сімейний кодекс України (далі — СК України), Закон України «Про міжнародне приватне право», постанови Кабінету Міністрів України.

Сучасне правове регулювання усиновлення дітей-громадян України іноземними громадянами є недосконалим, а нормативно-правові акти міжнародного характеру є досить суперечливими для безумовної їх імплементації у вітчизняне законодавство.

Зауважимо, що сучасне сімейне законодавство втілює більшість норм ратифікованих конвенцій та міждержавних договорів у сфері охорони і захисту прав дітей. Так, ст. 21 Конвенції ООН про права дитини, підписана від імені УРСР 20 листопада 1989 р., ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 р. встановлює, що держави-учасниці, які визнають і/чи дозволяють існування системи усиновлення, забезпечують, щоб найкращі інтереси дитини враховувалися в першочерговому порядку і сприяють у необхідних випадках досягненню цілей цієї статті шляхом укладення двосторонніх і багатосторонніх домовленостей або угод та намагаються на цій підставі забезпечити, щоб влаштування дитини в іншій країні здійснювали компетентні органи. І таких позитивних прикладів можна навести безліч.

Водночас можна навести й інші приклади, негативні, які стосуються, зокрема, невизначеності правового статусу посилянь із ратифікованих належним чином конвенцій на інші документи міжнародно-правового характеру (резолюції, рекомендації, листи тощо), а також на сумнівну необхідність адаптації національного законодавства до окремих актів законодавства міжнародного, а також імплементації норм міжнародного права в сфері усиновлення. Зупинимося на цих прикладах конкретніше.

Так, преамбула Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) від 27 листопада 2008 р. має посилання на Рекомендації 1443 (2000) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Міжнародне усиновлення: дотримання прав дитини» та Білу книгу Ради Європи про принципи стосовно встановлення та правових наслідків батьківства. Водночас відсутнє законодавче визначення статусу зазначених Рекомендацій та Білої книги.

Напевно, таке без такого визначення можуть обійтися Білі Книги — документи, що містять пропозиції щодо діяльності ЄС, опрацьовані офіційними службами ЄС конкретні напрямки політики, які у разі схвалення Радою ЄС можуть стати програмою дій Союзу у відповідній сфері [10, с. 19–20]. Однак очевидно, що рекомендації ЄС — це ті документи, які мають бути невід'ємною частиною ратифікованої Конвенції і належним чином оприлюднені з визначенням їх правового статусу.

15 лютого 2011 р. було прийнято Закон, яким ратифіковано Європейську конвенцію про усиновлення дітей (переглянуту) [11]. Ця конвенція містить норми і стандарти стосовно матеріального права у сфері усиновлення, зокрема, ця конвенція покликана уніфікувати законодавство держав — членів цієї конвенції в частині усиновлення, в частині вимог до усиновлювачів, в частині права усиновленого на те, щоб надати згоду на усиновлення, в частині права усиновленого на те, щоб знати про своє походження, а також стосовно законодавства про наслідки усиновлення.

У даному випадку міждержавне співробітництво в рамках цієї конвенції виключно застосовується в частині надання інформації про особу дитини, а також про особу усиновлювачів. У зв'язку із цим приєднання України до цієї конвенції сприятиме тому, що наше законодавство відповідатиме європейським стандартам у цій сфері і відповідно полегшить питання усиновлення і приведе питання усиновлення у відповідність до європейських стандартів.

Приєднання до цієї Конвенції не створює жодних колізій з чинним законодавством України, вона тільки відслідковує і застерігає права дитини. Позитивним є те, що Конвенція не створює жодних зобов'язань для України щодо допущення усиновлення одностатевими парами, оскільки її ратифіковано з відповідними застереженнями. Україна відповідно до пункту 1 статті 27 Конвенції залишає за собою право не дозволяти усиновлювати дитину двом особам різної статі, які перебувають у зареєстрованому партнерстві.

Водночас положення ст. 12 Конвенції, суперечить чинному законодавству України, оскільки відповідно до неї держави-учасниці сприяють набуттю їхнього громадянства дитиною усиновленою одним з їхніх громадян, а втрата громадянства, яка могла була б виникнути в результаті усиновлення, повинна бути обумовлена належністю до іншого громадянства чи його набуття. Тобто збереження за усиновленою дитиною громадянства країни її походження не передбачається. Однак за чинним українським законодавством за усиновленою іноземцем дитиною зберігається громадянство України до досягнення нею 18 років (ст. 283 СК України). Однак жодних застережень не зроблено ні при підписанні зазначеної Конвенції, ні при її ратифікації.

Найбільше заперечень викликає Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 р. Недаремно Проект закону про приєднання України до Конвенцій про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення не було прийнято [12].

Її норми суперечать чинному законодавству. Зокрема, ст. 216 СК України встановлює заборону посередницької, комерційної діяльності щодо уси-

новлення дітей. Натомість Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення передбачає діяльність організацій-посередників, які займаються усиновленням на території держав-учасниць Конвенції, що створить ще більше умов для зловживань у сфері усиновлення, перетворивши дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на товар.

Загальний же висновок, який можна зробити, проаналізувавши дану Конвенцію, такий — її норми спрямовані на захист прав та інтересів усиновлювачів, а не усиновлюваних дітей.

У разі ж ратифікації Україною Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, маємо сміливість рекомендувати законодавцю ратифікувати водночас Міжнародну конвенцію ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 р., ч. 4 ст. 25 якої з метою найліпшого забезпечення інтересів дітей, а також їхнього права на збереження та відновлення їхньої особистості, зокрема громадянства, прізвища та сімейних зв'язків, що визнаються законом, у тих державах-учасниках, які визнають систему всиновлення чи іншу форму передачі дітей під опіку, передбачає необхідність існування правових процедур, що дозволяють переглядати процедуру всиновлення або передачі дітей під опіку, та, за необхідності, визнавати недійсним будь-який акт усиновлення чи передачі під опіку, що мав місце в результаті насильницького зникнення [13].

Крім цього, вважаємо, що незалежно від ратифікації Україною Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, необхідно укладати міжнародні договори про співробітництво в сфері усиновлення. Так, наприклад, чинить Росія, яка уклала і ратифікувала такий договір з Італією, уклала такий договір з США, який зараз проходить процес ратифікації [14–15].

Хоча на сьогодні вітчизняне законодавство, зокрема й ратифіковані міжнародно-правові акти, мають досить важелів для запобігання вчиненню злочинів у сфері усиновлення, пов'язаних із незаконною посередницькою діяльністю, а також для покарання у зв'язку з цим. Слід пам'ятати, що для охорони прав усиновлених дітей мають значення положення Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії 2000 р. [16], ст. 3 якого встановлює, що кожна держава-учасниця забезпечує, щоб таке діяння як неправомірне схиляння в якості посередництва до згоди на усиновлення дитини з порушенням застосовних міжнародно-правових актів щодо усиновлення було повною мірою охоплене її кримінальним або карним правом, незалежно від того, чи були ці злочини вчинені на національному або транснаціональному рівні, або в індивідуальному чи організованому порядку. Цьому положенню цілком відповідають положення ст. 169 КК України, яка передбачає покарання за незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння), яка в Україні, на жаль, не діє.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire* в сфері усиновлення і захисту прав дітей триває. Адаптація

має відбуватись обдуманно, із залученням фахівців у сфері права, охорони здоров'я, педагогіки. Бездумне калькування норм міжнародно-правових актів в національне законодавство означатиме, що ігнорування міжнародного принципу щодо здійснення міждержавного усиновлення в найкращих інтересах дитини та при додержанні усіх її основних прав.

Література

1. Зілковська Л. М. Правове регулювання усиновлення в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л. М. Зілковська; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2002. — 20 с.
2. Грабовська О. О. Особливості судочинства в справах про усиновлення (удочеріння) іноземними громадянами дітей, які проживають на території України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. О. Грабовська; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2005. — 19 с.
3. Стоянова Т. А. Процесуальні особливості розгляду справ про усиновлення громадянами України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Т. А. Стоянова; Одеська національна юридична академія. — О., 2009. — 17 с.
4. Реліч В. Деякі аспекти усиновлення українських дітей громадянами США // Право України. — 2004. — № 5. — С. 40–43.
5. Дудін В. Усиновлення в Україні — погляд зблизка // Юридичний вісник України. — 15–21 березня 2008 р. — № 11. — С. 9.
6. Розгон О. В. Значення Європейської конвенції про усиновлення дітей для України / Перші Юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті С. В. Васюковського. Матеріали Міжнар.наук.-практ.конференції (Одеса, 15–16 квітня 2011 р.). — О. : Астропринт, 2011. — С. 341–344.
7. Конвенція про права дитини (Конвенція ратифікована постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021
8. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29.05.1993 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_365
9. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) від 27.11.2008 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a17
10. Словник-довідник Європейського Союзу [Текст] / Ред.-упоряд. Ю. Марченко; Пер.: В. Антощук, О. Марченко. — К.: К. І. С., 2001. — 152 с.
11. Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) : Закон України № 3017-VI від 15 лютого 2011 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3017-17>
12. Стенограма Засідання двадцять сьомого Верховної Ради України від 1 квітня 2009 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/zakon/skl6/4session/STENOGR/01040904_27.htm
13. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень : ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 20.12.2006 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_h91
14. Закон о ратификации Договора между Российской Федерацией и Итальянской Республикой о сотрудничестве в области усыновления (удочерения) детей : Федеральный Закон Российской Федерации, принят Государственной Думой 21 октября 2009 г., одобрен Советом Федерации 30 октября 2009 г. [Електронний ресурс] // Консультант плюс. — Режим доступу: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=93473>
15. В Вашингтоне подписано соглашение по усыновлению между Россией и США: Раздел: Новости, 14 июля 2011 г. [Електронний ресурс] // Первый канал. — Режим доступу: <http://www.1tv.ru/news/print/180595>

16. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, прийнятий ООН 1.01.2000 р., підписаний від імені України 7 вересня 2000 р., ратифіковано Законом № 716-IV від 3.04.2003 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_b09

К. И. Березовская

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, Украина, 65058

**МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ АКТЫ ОБ УСЫНОВЛЕНИИ
И ИХ ВЛИЯНИЕ НА НАЦИОНАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО**

Резюме

Статья посвящена рассмотрению проблемных вопросов соотношения международно-правовых актов об усыновлении и актов национального законодательства в данной сфере. В результате анализа их норм предлагаются предложения по усовершенствованию отечественного законодательства, делаются выводы относительно влияния международно-правовых актов в сфере усыновления на формирование национального законодательства.

Ключевые слова: усыновление, межгосударственное усыновление, национальное законодательство, международно-правовые акты.

R. I. Berezovska

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**INTERNATIONAL REGULATORY ACTS ABOUT ADOPTION
AND THEIR IMPACT ON THE NATIONAL LEGISLATION**

Summary

The article examines the problems of relation of international law acts on adoption and national legislation and regulations in this field. Based on analysis of these rules, different motions about improvement of national legislation, conclusions about the impact of international law acts in the field of adoption on the formation of national legislation, are expressed.

Key words: adoption, intergovernmental adoption, national laws, international law acts.